नेपाल सरकार
कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय
सिंहदरबार, काठमाण्डौ

दूध उत्पादन प्रवर्द्धन कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि, २०७७

जननी जन्मभूमिश्च स्वर्गादपि गरीयसी

नेपाल सरकार

कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय

खाद्य तथा पोषण सुरक्षा सुधार आयोजना

हरिहरभवन, ललितपुर

दूध उत्पादन प्रवर्द्धन कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि, २०७७

स्वीकृत मिति:२०७७/०६/२६

प्रस्तावना: आयोजनाका लाभग्राही कृषकहरुलाई जलवायु तथा पोषणमैत्री गाईभैसी पालन सम्बन्धी प्रविधिहरुको अवलम्बन मार्फत दूधको उत्पादकत्व बृद्धि गरी आय आर्जन बढाउने अभिप्रायले आयोजना दस्तावेज **(PAD)** र स्वीकृत आयोजना कार्यान्वयन म्यानुअल **(PIM)** मा व्यवस्था भए बमोजिम दूध उत्पादन प्रवर्द्धन कार्यक्रम सचालन गर्न यो **दूध उत्पादन प्रवर्द्धन कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि, २०७७** तर्जुमा गरी लागु गरिएको छ ।

परिच्छेद -१
प्रारम्भिक

१. **संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ:** (१) यस कार्यविधिको नाम "**दूध उत्पादन प्रवर्द्धन कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि, २०७७**" रहेको छ ।

(२) यो कार्यविधि स्वीकृत भएको मिति देखि लागु हुनेछ ।

२. **परिभाषा:** (१) विषय र प्रसङ्गले अर्को अर्थ नलागेमा यस कार्यविधिमा

(क) **"आयोजना"** भन्नाले खाद्य तथा पोषण सुरक्षा सुधार आयोजनालाई सम्झनुपर्छ ।

(ख) **"आयोजना व्यवस्थापन इकाई"** भन्नाले कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय अन्तर्गत स्थापना भएको आयोजनाको केन्द्रीय कार्यालयलाई सम्झनुपर्छ ।

(ग) **"आयोजना क्लष्टर इकाई"** भन्नाले आयोजना लागु भएका जिल्लाहरूमा कार्यक्रम सञ्चालन गर्न आयोजना व्यवस्थापन इकाई अन्तर्गत स्थापना भएका आयोजना क्लष्टर इकाईहरूलाई सम्झनुपर्छ।

(घ) **"जलवायु तथा पोषण मैत्री प्रविधि"** भन्नाले आयोजनाले प्रवर्द्धन गर्ने हरितगृह ग्यासको उत्सर्जन न्यूनीकरण वा जलवायु परिवर्तनको असर न्यूनीकरण वा अनुकूलन र पोषण सुरक्षा प्रवर्द्धन गर्न तथा खाद्य स्वच्छतामा सुधार ल्याउन योगदान पुर्याउने प्रविधिहरूलाई सम्झनुपर्छ।

(ङ) **"जैविक सुरक्षा"** भन्नाले पशुपन्छी पालन गरेको परिसरमा पशुपन्छी रोग गराउने सुक्ष्म जिवाणु वा विषाणुको प्रवेश तथा फैलावट नियन्त्रण गरी पशुपन्छीलाई रोग व्याधीबाट बचाउन र स्वच्छ पशुपन्छीजन्य पदार्थ उत्पादन गर्न अपनाइने विधि लाई सम्झनुपर्छ ।

सचिव

(च) **"लाभग्राही"** भन्नाले आयोजनाबाट प्रत्यक्ष सेवा प्राप्त गर्ने कृषक समूह वा कृषक समुहका सदस्यहरूलाई सम्झनुपर्छ ।

(छ) **"कार्यक्रम"** भन्नाले यस कार्यविधि अनुरुप सञ्चालन गरिने दूध उत्पादन प्रवर्द्धन कार्यक्रमलाई सम्झनुपर्छ ।

(ज) **"आयोजना निर्देशक समिति"** भन्नाले यस आयोजनाको आयोजना निर्देशक समितिलाई सम्झनु पर्दछ।

(झ) **"मन्त्रालय"** भन्नाले कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालयलाई सम्झनुपर्छ ।

(ञ) **"सेवा प्रदायक"** भन्नाले प्राविधिक सहायता अन्तर्गत सेवा प्रदायक संस्थाहरुबाट गाँउपालिकामा खटाईएका प्राविधिक कर्मचारी सम्झनुपर्छ ।

(ट) **"अनुगमन तथा मूल्याङ्कन अधिकृत"** भन्नाले प्राविधिक सहायता अन्तर्गत आयोजना क्लष्टर इकाईमा खटाइएको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन अधिकृतलाई सम्झनुपर्छ ।

३. **उद्देश्य:** (१) यस कार्यविधिका देहाय वमोजिमका उद्देश्यहरु रहनेछन्

(क) कृषकहरुमा दूध उत्पादन सम्बन्धी जलवायु तथा पोषण मैत्री प्रविधिहरुको अवलम्बन गराउने।

(ख) दूधको उत्पादकत्व वृद्धि गरी कृषकहरुको आय आर्जनमा वृद्धि गर्ने ।

४. **कार्यक्रम विवरण:** (१) यो कार्यक्रम आयोजना लागु भएका आठ जिल्लाका १६ गाउँपालिकाहरु कार्यक्षेत्र हुने गरी सञ्चालन गरिनेछ ।

(२) नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद् (नार्क) बाट आयोजना कार्यक्षेत्रका लागि सिफारिस गरिएका जलवायु तथा पोषण मैत्री प्रविधिहरुको अवलम्बन गर्न कृषकहरुलाई प्रेरित गरिनेछ ।

परिच्छेद -२

कार्यक्रम सञ्चालन प्रक्रिया

५. **लक्षित वर्ग तथा समूह गठन:** (१) खाद्य तथा पोषण सुरक्षाको दृष्टिकोणले जोखिम तथा संवेदनशील वर्ग जस्तै भूकम्प र बाढी पीडित, खाद्य असुरक्षित, दलित र पिछडीएका, आदिबासी, महिला र विस्थापित समुदायलाई लक्षित गरिनेछ ।

(२) लक्षित वर्ग समावेशका लागि आयोजना लाभग्राही सर्वेक्षणबाट छनौट भएका लाभग्राहीहरु मध्ये देहायका कृषकहरुलाई प्राथमिकता दिई कृषक समूह गठन गरिनेछ ।

(क) गाईभैंसी पालन गरी दूध उत्पादन तथा विक्री गर्दै आएका कृषकहरु ।

सचिव

(ख) दूध उत्पादनबाट आय आर्जन बढाउन इच्छुक कृषकहरु ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम गठित कृषक समूह सम्बन्धित गाँउपालिकाको कार्यालयमा दर्ता गर्नु पर्नेछ साथै सम्भव भए सम्म समुहमा ६५ प्रतिशत महिला सदस्यको सहभागी गराईनेछ।

(४) कृषक समूहलाई समूह परिचालन तथा आयोजना बारे अभिमुखिकरणका साथै अनिवार्य रुपमा समूहको नाममा बैंक खाता खोल्न पर्नेछ ।

६. **समुहको माग सङ्कलन:** (१) आयोजना क्लष्टर इकाईले दफा ५ बमोजिम गठित कृषक समुहहरुको निम्न लिखित विवरणहरु संलग्न गरी समुहको माग सङ्कलन गर्नु पर्नेछ ।

(क) पशुपालन सम्बन्धी र आवश्यक स्थलगत तालिमको विवरण

(ख) पशु उपचार तथा खोप सम्बन्धी विवरण

(ग) उपयुक्त घाँसको बीउ, बेर्ना सम्बन्धी विवरण

(घ) उत्पादित दूधको उपयोग तथा बिक्री योजना

(ङ) आवश्यक अन्य विविध विवरण

७. **घाँसको बीउ, बेर्ना र सेट्स वितरण:** (१) दफा ६ बमोजिम समुहको मागमा आधारित घाँसको बीउ, बेर्ना र सेट्सहरु लगाउनका लागि प्रति समूह पहिलो र दोश्रो वर्षमा २५/२५ रोपनी (प्रति वर्ष ३७.५ कठ्ठा) जग्गामा आवश्यक बीउ, बेर्नाहरु र सेट्सहरु अनुदानमा उपलब्ध गराईनेछ ।

८. **खोप र औषधीको व्यवस्था:** (१) पशु रोग उपचार, परजिवि नियन्त्रण एवं रोग रोकथामका लागि खोप कार्यक्रम, आवश्यक औषधी र थुनेलो रोग नियन्त्रणका लागि टिट डिपिङ्ग प्रविधि अवलम्बन कार्यक्रम दुबै वर्ष सञ्चालन गरिनेछ ।

९. **तालिम सञ्चालन:** (१) कृषक समूहमा दफा ६ बमोजिम माग अनुसारको विषयमा गाईभैसी पालन सम्बन्धी ३ दिने तालिम दुबै वर्ष सञ्चालन गरिनेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम सञ्चालन गरिने तालिममा स्वच्छ दूध उत्पादन, असल पशुपालन व्यवस्थापन, पशु स्वास्थ्य संरक्षण, जैविक सुरक्षा, नश्ल सुधार र पशु आहार व्यवस्थापन आदि सम्बन्धी तालिम विषयहरुलाई प्राथमिकता दिईनेछ ।

(३) दफा ६ बमोजिम समूहको माग तथा समस्यामा आधारित विषयमा १ दिवसीय स्थलगत अभिमुखिकरण/तालिम पहिलो वर्ष १ र दोश्रो वर्ष २ वटा गरी कूल ३ वटा सञ्चालन गरिनेछ।

सचिव

१०. <u>स्टील क्यान वितरण:</u> (१) यस कार्यक्रम अन्तर्गत प्रत्येक सदस्यलाई पहिलो वर्ष १/१ वटा ३-५ लिटर क्षमताको स्टील क्यान खरिदका लागि अनुदान उपलब्ध गराईनेछ ।

(२) दूध विक्री तथा बजारीकरणमा सहयोगका लागि समूहलाई पहिलो वर्ष ४०-५० लिटर क्षमताको २ वटा स्टील क्यान खरिदका लागि अनुदान उपलब्ध गराईनेछ ।

परिच्छेद -३
अनुगमन, मूल्याङ्कन तथा अभिलेख

११. <u>अनुगमन, मूल्याङ्कन तथा अभिलेख व्यवस्था:</u> (१) कृषक समूहले अनुसुची १ बमोजिम अभिलेख राख्नु पर्नेछ र सो को प्रतिवेदन उपदफा (२) बमोजिम आयोजना क्लष्टर इकाईमा पठाउनु पर्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम अभिलेख तयारका लागि गाँउपालिकामा कार्यरत आयोजनाका सेवा प्रदायकहरुले सहयोग गर्ने र सो को प्रगती अनुगमन तथा मूल्याङ्कन अधिकृतले सङ्कलन गरी मासिक, चौमासिक र वार्षिक रुपमा आयोजना क्लष्टर इकाईमा पेश गर्नु पर्नेछ ।

(३) यस कार्यविधि अनुसार सञ्चालन गरिएका कार्यक्रमहरुको अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको मुख्य जिम्मेवारी मन्त्रालय, आयोजना व्यवस्थापन इकाई र आयोजना क्लष्टर इकाईको हुनेछ साथै आवश्यकता अनुसार सम्बन्धीत गाँउपालिका वा अन्य निकाय सँग समन्वय गरी संयुक्त अनुगमन गर्न सकिनेछ ।

(४) कार्यक्रम कार्यान्वयनको प्रगती प्रतिवेदन मासिक, चौमासिक र वार्षिक रुपमा आयोजना क्लष्टर इकाईले आयोजना व्यवस्थापन इकाईमा पठाउनु पर्नेछ ।

परिच्छेद -४
विविध

१२. <u>आर्थिक पक्ष:</u> (१) यस कार्यविधि अन्तर्गत सञ्चालन गरिने सम्पूर्ण कार्यक्रमहरुको आर्थिक पक्ष आयोजना कार्यान्वयन म्यानुअल **(PIM)** को अनुसुची **3.1 I** मा व्यवस्था भए बमोजिम हुनेछ। कार्यक्रम खर्चको भुक्तानी कार्यप्रगतिका आधारमा समुहको बैङ्क खाता मार्फत गर्नुपर्नेछ ।

१३. <u>गुनासो तथा उजुरी:</u> (१) यस कार्यक्रम सञ्चालन सँग सम्बन्धीत कुनै किसिमका उजुरी वा गुनासोहरु आयोजनाको गुनासो व्यवस्थापन कार्यविधि, २०७६ अनुसार व्यवस्थापन गरिनेछ ।

सचिव

१४. **<u>अमान्य हुने</u>** (१) यस कार्यविधिमा उल्लेख भएका कुरा प्रचलित कानून सँग बाझिएमा बाझिएको हद सम्म अमान्य हुनेछ ।

१५. **<u>प्रचलित कानून बमोजिम हुने:</u>** (१) यस कार्यविधिमा उल्लेख भएका विषयहरु सोही अनुसार हुने र उल्लेख नभएका विषयहरुको हकमा विद्यमान प्रचलित ऐन, कानून, नियम बमोजिम हुनेछ ।

१६. **<u>बाधा अड्काउ फुकाउने:</u>** (१) यो कार्यविधि कार्यान्वयन गर्न कुनै बाधा अड्काउ परेमा निर्देशक समितिले बाधा अड्काउ फुकाउन सक्नेछ ।

१७. **<u>खारेजी तथा संशोधन:</u>** (१)आयोजना निर्देशक समितिले आवश्यकता अनुसार यो कार्यविधिमा संशोधन तथा खारेजी गर्न सक्नेछ ।

सचिव

अनुसूची-१
(दफा ७ को उपदफा १ सँग सम्बन्धीत)
<u>अभिलेख ढाँचा</u>

२.१ गाईभैसीको दूध उत्पादन एवं विक्री सम्बन्धी अभिलेख (प्रत्येक कृषक सदस्यले भर्ने)

कृषकको नामः जिल्लाः गाँउपालिकाः वार्डः
फोन नं. महिनाः आर्थिक वर्षः

गते	दूहना पशुको संख्या		दूध उत्पादन (लि.)			घरायसी उपयोग (लि.)	विक्री परिमाण (लि.)	विक्री मूल्य (रु प्रति लिटर)
	गाई	भैसी	गाई	भैसी	जम्मा			
१								
२								
३								
...								

सचिव